

Wakuluk, Lidia

Osadnictwo i sieć parafialna kętrzyńskiego okręgu prokuratorskiego w XIV-XV wieku

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 375-395

1976

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Lidia Wakuluk

OSADNICTWO I SIĘĆ PARAFIALNA KĘTRZYŃSKIEGO
OKRĘGU PROKURATORSKIEGO W XIV—XV WIEKU

UWAGI WSTĘPNE

Kętrzyński okręg prokuratorski był jednostką terytorialną powstałą na obszarze plemiennego terytorium Barcji¹, obejmującą swym zasięgiem komornictwo ze stolicą w Kętrzynie i nadleśnictwo (*Waldamt*) ze stolicą w Sątocznie; w późniejszym okresie należała do niego także część komornictwa, którego ośrodkiem był Ryn. Omawiany okręg prokuratorski stanowił część komturstwa bałgijskiego, a prokurator (*Pfleger*) i nadleśniczy (*Waldmeister*) podlegali bezpośrednio komturowi bałgijskiemu². Do czasu przybycia Krzyżaków, tereny tę zamieszkiwała niewielka liczba Prusów. W trakcie kolonizacji, prowadzonej przez Wenera von Orseln (1324—1330), wokół zamków lokowano dobra rycerskie różnej wielkości, obciążone obowiązkiem służby rycerskiej³. W ośrodkach kolonizacji wnoszono zamki: w Sątocznie w 1326 roku, w Kętrzynie w 1329 oraz w Rynie w roku 1377. Około 1370 roku zaczęto lokować wsie — przede wszystkim na prawie chełmińskim. W XIV i XV wieku w kętrzyńskim okręgu prokuratorskim założono ich 50, natomiast 29 wsi pozostało na prawie pruskim. Pierwsze z wymienionych były najczęściej wsiami sześćdziesięcioletnimi, w których sądownictwo należało do właściciela wsi⁴, natomiast we wsiach pruskich należało ono do urzędników krzyżackich, najczęściej komorników⁵. W latach 1410—1466 lokowano już tylko nieliczne wsie. W interesującym nas okręgu założono 2 zakonne wsie czynszowe na prawie chełmińskim oraz 2 wsie prywatne. Przenoszono również wsie lokowane wcześniej z prawa chełmińskiego na prawo magdeburskie, na przykład Saduny czy Stemplawki⁶. Pod koniec XIV wieku daje się zauważyć nowe zjawisko, a mian-

1 P. Dusburg, *Cronicae terrae Prusie*, w: *Scriptores rerum Prussicarum*, Bd. 1, Leipzig 1861, s. 51; K. Górski, *Państwo krzyżackie w Prusach*, Gdańsk—Bydgoszcz 1946, s. 22.

2 M. Toeppen, *Historisch-comparative Geographie von Preussen*, Gotha 1858, ss. 200 n; F. Thielen, *Das grosse Zinsbuch des Deutschen Ritterordens 1414—1437*, Marburg 1958, s. 5. Wśród ośrodków oddających czynsz do komtura bałgijskiego wymienia się Sątoczno (Leunenburg) i Kętrzyn (Rastenburg).

3 K. Riehl, *Die Siedlungstätigkeit des Deutschen Orden in Preussen in der Zeit von 1410—1466*, *Altpreuussische Forschungen*, Bd. 14, 1933, s. 255.

4 M. Biskup, *Wieś w państwie krzyżackim*, w: *Historia Pomorza*, t. 1, cz. 1, Poznań 1969, s. 623.

5 M. Pollakówna, *Zantk ludności pruskiej*, w: *Szkice z dziejów Pomorza*, t. 1, Warszawa 1958, s. 178.

6 S. Zajęzkowski, *Podbój Prus i ich kolonizacja przez Krzyżaków*, Bydgoszcz 1947, s. 31.

nowicie nadawanie tak zwanym „wolnym Prusom” majątków na prawie pruskim, obejmujących obszar od 2—4 radeł. Niejednokrotnie była to pierwsza fala kolonizacji na terenach puszczańskich⁷.

Nieco inaczej wyglądało osadnictwo miejskie. Sępopol⁸ lokowano na prawie chełmińskim. Dokument lokacyjny nadał temu miastu w 1351 roku wielki mistrz Henryk Tusmer⁹. Pierwszym sołtysiem Sępopola został Henryk Padeluche. Patrimonium miasta wynosiło 112 łanów (*tczwelf und hundirt huben tczu Colmyschen rechte zcu besitzin*)¹⁰. Z patrimonium sołtys miał 8 łanów, 4 łany stanowiły uposażenie kościoła parafialnego, natomiast 100 należało do miasta. Czynnosc pochodzący od łązni, kramów i ław dzielono na trzy części — jedna należała do miasta, drugą otrzymywał Zakon, wreszcie trzecią — sołtys¹¹. Nieco kłopotów przysparza lokacja Kętrzyna, w którym zamek pobudowano w 1329 roku. Lotar Weber cofa początki zamku drewnianego na 1325 rok¹². Zamek wzniesiono obok pruskiej wsi Rast, czyli pal¹³, od której wzięto później nazwę miasto (Rastenburg). Przyjmuje się, że lokacja Kętrzyna nastąpiła w 1357 roku, kiedy to Johann Schindekopp, komtur Bałgi i wójt Nantangii, wydał dokument lokacyjny¹⁴. Mówi się w nim jednak, że sądy w Nowym i Starym Mieście należeć będą do sołtysa i jego następców¹⁵. Czy zatem w 1357 roku chodziło o lokację Nowego Miasta? Najprawdopodobniej nie. Lokując Stare Miasto przewidywano jednocześnie lokację Nowego Miasta wychodząc z założenia, że problem sądownictwa będzie rozwiązany w obu miastach jednakowo. Za lokacją Kętrzyna w 1357 roku przemawia również fakt, że brak jest danych o ewentualnej wcześniejszej lokacji tego miasta. W 1345 roku określane jest ono jako *oppidum*¹⁶, a więc osada o charakterze miejskim, nie posiadająca jednak pełnych praw miejskich. Z podanych wyżej przyczyn należy zatem wykluczyć lokację wcześniejszą, pozostając przy 1357 roku, tym bardziej że w 1378 roku nastąpiło ponowienie dokumentu lokacyjnego dla Starego Miasta oraz lokacja Nowego Miasta¹⁷. Stare Miasto założone zostało na 112 łanach, zasadzłą i pierwszym sołtysiem, podobnie jak w Sępopolu, został Henryk Padeluche. Zgodnie z postanowieniami dokumentu lokacyjnego czynnosc miał być dzielony na trzy części: dla sołtysa, Zakonu i miasta¹⁸. Identyczne postanowienia dotyczyły Nowego Miasta Kętrzyna.

Podstawowymi źródłami do badań osadnictwa na omawianym terenie jest *Das grosse Zinsbuch des Deutschen Ritterordens 1414—1437* w opracowaniu

7 M. Pollakówna, op. cit., s. 178.

8 G. Gerullis, *Die altpreussischen Ortsnamen*, Berlin und Leipzig 1922, s. 166.

9 *Codex Diplomaticus Prussicus* (dalej CDP), Bd. 3, Königsberg 1848, s. 87; W. Hubatsch, *Regesta historico-diplomatica Ordinis Sanctae-Mariae Theutonicorum*, Göttingen 1948, Reg. 259.

10 CDP, Bd. 3, s. 87.

11 Ibidem, s. 88.

12 L. Weber, *Preussen von 500 Jahren in culturistischer, statistischer und militärischer Beziehung*, Danzig 1878, s. 501.

13 C. Beckherrn, *Rastenburg historisch-topografisch dargestellt*, Rastenburg 1880, s. 3.

14 Ibidem, s. 97.

15 C. Beckherrn, op. cit., s. 99: *Und des Gerichte dem Schulzen und seinen Erhen zugehören soll*.

16 CDP, Bd. 3, s. 181.

17 W. Hubatsch, op. cit., Reg. 429.

18 C. Beckherrn, op. cit., s. 98.

Petera Thielen¹⁹, a do kwestii gospodarczych *Das grosse Ämterbuch des Deutschen Ordens* Waltera Ziesemera²⁰.

ALFABETYCZNY WYKAZ WSI CZYNSZOWYCH NA PRAWIE CHELMNISKIM,
PRUSKICH WSI CHŁOPSKICH ORAZ WSI RYCERSKICH

Babieniec (Babenczien, Babziens). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim. Obszar 40 łanów, z których 6 należało do sołtysa. Wysokość czynszu z łanu wynosiła 1/2 grzywny i 2 kury²¹. We wsi znajdowała się karczma, której właściciel płacił 1 grzywnę i 8 skojców czynszu. Dla roku 1347 brak danych.

Bajdyty (Baydoyten, Baydutton). Wieś pruska, 4 służby rycerskie²².

Beżławki (Bäslack, Beeslack, Beeslacken, Benslacken, Barsławki, Krauselauken, Barsglawke). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim lokowana w 1371 roku²³. W 1426 roku Fryderyk von Wehendorf nadał mieszkańcom Beżławek 1 łan i 2 morgi łąki²⁴. Obszar wsi wynosił 28 łanów, czynsz — 1/2 grzywny i 2 kury z łanu. Oprócz wspomnianych 28 łanów do wsi należały jeszcze 1 łan i 2 morgi. Czynsz z tego obszaru wynosił 1 grzywnę i 2 solidy oraz 2 kury. Suma czynszu z całej wsi — 15 grzywien i 2 solidy. W 1422 roku w Beżławkach był młyn, z którego młynarz płacił 9 grzywien czynszu, właściciele 2 karczem płacili po 3 grzywny, w sumie 15 grzywien²⁵. W 1437 roku zanikła danina z kur. We wsi były 3 służby rycerskie. W Beżławkach był kościół parafialny²⁶.

Banaszki (Bannaskeim, Beneskaym). Wieś pruska, 2 służby rycerskie²⁷. Karl Kasiske podaje, że „pole Benekeim” w 1373 roku obejmowało 60 łanów, jednakże przypuszcza on, iż nie było ono wówczas skolonizowane²⁸. Musiało to nastąpić zapewne w okresie późniejszym, skoro Agaton Harnoch wymienia w parafii Garbno wieś Banaszki²⁹. Wiemy ponadto, że wielki mistrz Henryk von Richtenberg nadał Georgowi von Scharffs i jego dzieciom 17 łanów i 15 mórg na prawie magdeburskim we wsi Banaszki³⁰.

Bieliny (Belynnen, Beliennen). Wieś pruska, 3 służby rycerskie³¹.

Błuskajmy Wielkie (Bluskeym, Plusekeym). Wieś pruska, chłopska. Obszar — 4 radła. Czynszownicy oddawali po 4 1/2 korca żyta, pszenicy i jęcz-

19 P. Thielen, op. cit.,

20 W. Ziesemer, *Das grosse Ämterbuch des Deutschen Ordens*, Danzig 1921.

21 P. Thielen, op. cit., s. 25.

22 Ibidem, s. 72.

23 W. Hubatsch, op. cit., Reg. 348.

24 C. Beckherra, *Verzeichniss der die Stadt Rastenburg betreffenden Urkunden*, Königsberg 1885, s. 15.

25 P. Thielen, op. cit., s. 27.

26 A. Harnoch, *Chronik und Statistik der evangelischen Kirchen in der Provinzen Ost- und Westpreussen*, Neidenburg 1870, s. 323.

27 P. Thielen, op. cit., s. 71.

28 K. Kasiske, *Die Siedlungstätigkeit des Deutschen Ordens im östlichen Preussen bis 1410 Jahre*, Königsberg 1934, s. 108.

29 A. Harnoch, op. cit., s. 320.

30 C. Berkherra, *Beiträge zur Topographie und Statistik des ehemaligen Amtes Rastenburg*, Altpreuussische Monatsschrift, Bd. 18, 1861, s. 401.

31 P. Thielen, op. cit., s. 72.

mienia oraz 12 korców owsa³². Jeden z mieszkańców wsi, Bertholemus, płacił czynsz w wysokości 2 grzywien. Ponadto 4 służby rycerskie.

Boże (Bosemb, Bosin, Bosems, Busse, Bussen). Wieś pruska, 5 służb rycerskich³³.

Bogusławki Małe (Buxlawken, Klein Bogslack). Pruska wieś chłopska. Obszar 5 1/2 radła. Danina po 7 1/2 korcy żyta, pszenicy i jęczmienia oraz 24 korce owsa³⁴. Znaczna ilość owsa wskazuje, że na świeżo karczowanym polu uprawiano przede wszystkim owies. Można zatem przypuszczać, że była to wieś lokowana na surowym korzeniu. 2 służby rycerskie.

Cullebelyn (zagin.). Wieś pruska, 4 służby rycerskie³⁵.

Czerniki (Schwarzstein, Swarzstein, Swarzystyn, Swerczensteyn). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim, 41 łanów. Wysokość czynszu — 14 skojców i 2 kury z ładu³⁶. Karl Kasiske błędnie podaje, że mieszkańcy wsi płacili tylko 14 skojców z ładu³⁷. Młynarz płacił 4 grzywiny czynszu, natomiast karczmarz 3 grzywiny i pół kopy kur³⁸. Karol Górski omawia tę wieś, zajmując się osadnictwem okręgu Barciany³⁹. W Czernikach znajdował się kościół parafialny⁴⁰.

Dojewo (Dowen, Dawer), obecnie na terenie ZSRR. Wieś czynszowa na prawie chełmińskim, 50 łanów. We wsi były 4 karczmy. Ich właściciele płacili po 4 grzywiny, natomiast właściciel młyna zobowiązany był do 5 grzywien czynszu. Hanus Cleberg płacił z 6 łanów 3 grzywiny⁴¹. Martin Rousselle omawiając kolonizację okręgu Gierdaw podaje, że około 1400 roku zakończyła się kolonizacja „wielkich lasów”. Jako wsie graniczne między okręgami Gierdaw i Kętrzyna wymienia miejscowości Bollen i Dawer (Dojewo)⁴², a zatem druga z wymienionych była najdalej na północ wysuniętą wsią okręgu kętrzyńskiego.

Gałwuny (Galwonen, Gross Galbuhnen, Wallewona). Pruska wieś chłopska, 9 radeł. Mieszkańcy wsi dawali po 11 korców żyta, pszenicy i jęczmienia oraz 15 korców owsa⁴³. W 1422 roku były 2 karczmy, których właściciele płacili po 3 grzywiny czynszu⁴⁴.

Garbniki (Garbinicken), 3 służby rycerskie⁴⁵.

Garbno (Lamegarben, Lamgarben, Langarben). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim. W 1422 roku w Garbnie było 10 ogrodników, którzy płacili w sumie 9 wiardunków i 2 skojce czynszu. Heynrich Kuppryn płacił 1 grzyw-

32 Ibidem, s. 72.

33 Ibidem.

34 Ibidem, s. 71.

35 Ibidem.

36 Ibidem, s. 78.

37 K. Kasiske, op. cit., s. 129.

38 P. Thielen, op. cit., s. 28.

39 K. Górski, M. Arszyński, *Barciany. Dzieje zamku i ziemi do połowy XV wieku*, Olsztyn 1967, s. 28.

40 A. Harnoch, op. cit., s. 239.

41 P. Thielen, op. cit., s. 27.

42 M. Rousselle, *Das Siedelwerk des Deutschen Ordens im Lande Gerdauen*, *Altpreussische Forschungen*, Bd. 6, 1929, s. 251.

43 P. Thielen, op. cit., s. 72.

44 Ibidem, s. 27.

45 Ibidem, s. 71.

nę od radła, Hensil Linnyn 3 wiardunki od łąnu. Niclas Lusyn płacił czynsz 1/2 grzywny z łąnu, Premog — 3 wiardunki, młynarz od młyňa i 1 łąnu — 4 grzywny oraz 1 wiardunek od ogrodu. We wsi były 4 karczmy — karczmarz jednej z nich płacił 4 grzywny czynszu⁴⁶. W 1437 roku młynarz oddawał 4 grzywny, dwaj karczmarze również po 4 grzywny, trzeci natomiast — 3 grzywny. 11 ogrodników płaciło w sumie 7 grzywien czynszu, 3 służby rycerskie⁴⁷. We wsi był kościół parafialny⁴⁸.

Garbno (Laggarben, Lahgarben, Langarben). Wieś pruska, 23 radła, 4 służby rycerskie. We wsi były 2 karczmy, z których czynsz wynosił po 4 grzywny⁴⁹. Karol Górski omawia tę wieś w pracy poświęconej Barcianom⁵⁰. Martin Rousselle podaje, że w 1480 roku były tutaj 4 służby rycerskie, a ponadto 15 łąnów pola oraz 6 morgów łąki — własność braci Nicela i Jacoba Rittau⁵¹. Lotar Weber wymienia miejscowość Garbno jako wieś lokowaną na prawie niemieckim⁵². Możemy zatem przypuszczać, że posiadłość braci Rittau jako pierwsza otrzymała prawo chełmińskie, na które w okresie późniejszym przeniesiono całą, dotychczas pruską, wieś.

Gawduckaym (zagin.). Wieś drobnoszlachecka, 7 służb rycerskich⁵³.

Glitajny (Glitten, Glittehnen, Glittenen, Gliteyn). Wieś lokowana była przez Winricha von Kniprode w 1359 roku. Obszar wynosił 10 łąnów. Dokument lokacyjny został odnowiony w 1409 roku⁵⁴. Powinności mieszkańców wskazują, że była to wieś pruska. Obszar 4 1/2 radła. Wieś dawała po 6 korców żyta, pszenicy i jęczmienia oraz 18 korców owsa; 3 służby rycerskie⁵⁵. Prawdopodobnie wieś otrzymała prawo chełmińskie, ale lokacja nie udała się i mieszkańcy wsi powrócili do prawa pruskiego. Jednakże Lotar Weber zalicza ją do wsi na prawie chełmińskim⁵⁶.

Głobie (Glubenstein, Gluenstein). Folwark płacił 1 1/2 grzywny czynszu⁵⁷.

Gubermole (zagin.). Czynsz z młyňa wynosił 6 grzywien. Od 1 łąnu i 9 mórg młynarz płacił 1/2 grzywny i 9 skojców, a zatem suma czynszu wynosiła 7 grzywien i 9 skojców⁵⁸. Ponieważ podano jedynie czynsz młynarza wydaje się, że był tam tylko sam młyn, co wynika zresztą z nazwy (młyn nad Gubrem), natomiast nie było lokowanej wsi. Przypuszczenie to potwierdza Lotar Weber⁵⁹.

Gudniki (Gudenicke, Gudnick, Gutheniten). Wieś pruska chłopska, 5 radel, 5 służb rycerskich⁶⁰.

46 Ibidem, s. 27.

47 Ibidem, s. 72.

48 A. Harnoch, op. cit., s. 230.

49 P. Thielen, op. cit., s. 71.

50 K. Górski, M. Arszyński, op. cit., s. 24.

51 M. Rousselle, op. cit., s. 243.

52 L. Weber, op. cit., s. 511.

53 P. Thielen, op. cit., s. 71.

54 K. Kasiske, op. cit., s. 108.

55 P. Thielen, op. cit., s. 72.

56 L. Weber, op. cit., s. 500.

57 P. Thielen, op. cit., s. 70.

58 Ibidem, s. 69.

59 L. Weber, op. cit., s. 500.

60 P. Thielen, op. cit., s. 72.

Gudziki (Godocken). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim lokowana w 1329 roku na 10 łanach ⁶¹.

Kałowagi (Kaltwangen). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim, 50 łanów, z czego 5 należało do sołtysa. W 1359 roku Winrich von Kniprode nadał Kałowagom dodatkowo 2 morgi pola ⁶². Czynsz wynosił z 45 łanów po 1/2 grzywny i 2 kury z każdego łanu. Karczmarz płacił 2 grzywny ⁶³.

Kaskajmy (Gross Köskeim, Kasekaym). Pruska wieś chłopska, 4 1/2 radła, mieszkańcy dawali po 6 korców pszenicy, żyta i jęczmienia oraz 18 korców owsa ⁶⁴, 2 służby rycerskie.

Kętrzyn (Rastenburg). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim, rozwinęła się obok miasta. Obszar — 40 łanów, z tego czynsz po pół grzywny od łana, ogrodnik płacił 1/2 wiardunku od 8 morgów ⁶⁵. W Kętrzynie-mieście czynsz łązienny wynosił 20 denarów, czynsz od kramów po 3 wiardunki z każdego kramu, od 9 jatek mięsnych pobierano po 1 1/2 grzywny, od 10 ław chlebowych po 20 skojców, od ław szewskich po 1 wiardunku. Suma czynszu z miasta wynosiła 20 grzywien ⁶⁶.

Kinwagi (Kinnwangen, Kynnenwagen), 2 służby rycerskie. Czynsz z 51 morgów wynosił 3 grzywny, 20 skojców i 1 solid ⁶⁷.

Konradowo (Waltersmöhle, Waltersmühl). Wieś lokowana na prawie chełmińskim. Czynsz z całej wsi w 1422 roku wynosił 9 grzywien i 2 skojce ⁶⁸, natomiast w 1437 roku — 3 grzywny ⁶⁹.

Kotkowo (Kotittlack). Wieś lokowana na prawie magdeburskim, 8 łanów ⁷⁰.

Kowalewo (Watterkeim, Wotterkeim, Wötterkeim, Wutterkaym). Wieś drobnoszlachecka, 5 służb rycerskich ⁷¹. Obok niej istniała wieś czynszowa, zachowała się wiadomość o oddaniu tej wsi w 1343 roku w dzierżawę ⁷². Obszar wsi wynosił 27 łanów; 12 łanów i 15 morgów w 1416 roku wielki mistrz Michał Kuchmeister zapisał Hansowi i Fromholdowi Rejmanom, pozostałe 14 łanów i 15 morgów wielki mistrz Marcin Truchsess zapisał w 1481 roku Anzelmowi von Tettau i jego dzieciom. W obu przypadkach obowiązywało prawo magdeburskie ⁷³.

Kraskowo (Schoneflies, Schönefliess). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim. Lokowana w 1372 roku z 14 latami wolnizny ⁷⁴, obszar 65 łanów, z czego 6 należało do sołtysa, a 4 stanowiły uposażenie kościoła parafialnego. Czynsz płacono z 55 łanów w wysokości 1/2 grzywny i 2 kury z łanu. Karczmarz pła-

61 K. Kasiśke, op. cit., s. 109.

62 C. Beckherrn, *Verzeichniss der die Stadt Rastenburg*, s. 11.

63 P. Thielen, op. cit., s. 72.

64 Ibidem, s. 72.

65 Ibidem, s. 69.

66 Ibidem, s. 69.

67 Ibidem, ss. 26, 71.

68 Ibidem, s. 25.

69 Ibidem, s. 70.

70 K. Kasiśke, op. cit., s. 108.

71 Ibidem, s. 71.

72 W. Hubatsch, op. cit., Reg. 213.

73 C. Beckherrn, *Beiträge zur Topographie und Statistik*, s. 415.

74 K. Kasiśke, op. cit., s. 106.

cił 2, młynarz 3 grzywny — w sumie 34 1/2 grzywny czynszu z całej wsi ⁷⁶. W 1437 roku danina z kur zanikła ⁷⁶.

Krasnołąka (Schönewiese). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim lokowana w 1374 roku z 14 latami wolnymi od czynszu ⁷⁷, obszar 26 łanów; czynsz wynosił 1/2 grzywny i 2 kury z łanu ⁷⁸.

Krelikiejmy (Kröligkeim). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim założona w 1374 roku z 11 latami wolnizny ⁷⁹. Marcin Rousselle podaje, że 44 łany leżały w samej wsi Krelikiejmy, natomiast 10 łanów na pograniczu z Sątecznem ⁸⁰. W 1422 roku obszar wsi wynosił 54 łany, 6 z nich zajmował sołtys, a z pozostałych pobierano czynsz w wysokości 1/2 grzywny i 2 kury z każdego łanu ⁸¹. W 1437 roku były we wsi 2 karczmy, których właściciele płacili po 2 grzywny czynszu ⁸².

Krzeczewo (Sonnenberg). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim, 60 łanów, z których 6 należało do sołtysa, a 4 stanowiły uposażenie kościoła. Czynsz z pozostałych 50 wynosił 1/2 grzywny i 4 kury z każdego łanu ⁸³.

Kwiedzina (Queden). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim. Czynsz płacono z 26 łanów po 1/2 grzywny z każdego; w sumie 13 grzywien. Z młynu w Kwiedzinie czynsz wynosił 5 grzywien ⁸⁴. W 1492 roku młyn ten posiadał Matzke, który otrzymał go od Jordana von Berehenrode, prokuratora kętrzyńskiego ⁸⁵. Początki wsi sięgają roku 1343, kiedy to wielki mistrz Ludolf König nadał Warpunowi, Weysnorowi, Meirunowi i Bartoldowi 33 łany w lesie Kwiedzina ⁸⁶.

Lamyn (zagin.), 2 służby rycerskie ⁸⁷.

Layn (zagin.), 2 służby rycerskie ⁸⁸.

Linkowo (Schrengen). Wieś lokowana w 1400 roku na 10 łanach, prawo magdeburskie ⁸⁹. Peter Thielen nie podaje jej w *Wielkiej księdze czynszów*.

Lwowiec (Lawenstein, Lebenstein, Löwenstein). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim lokowana w 1386 roku na 75 łanach ⁹⁰. W 1422 roku wieś miała 64 łany; 6 z nich zajmował sołtys, a 4 wchodziły do uposażenia kościoła. Czynsz w wysokości 1/2 grzywny i 2 kury pobierano z 54 łanów. Z 2 znajdujących się we wsi karczem płacono po 2 grzywny ⁹¹.

Łabędnik (Gross Schwansfeld, Swanfeld). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim założona w 1366 roku ⁹². Obszar 64 łany, z których 4 stanowiły upo-

75 P. Thielen, op. cit., s. 26.

76 Ibidem, s. 70.

77 K. Kasiske, op. cit., s. 108.

78 P. Thielen, op. cit., s. 28.

79 K. Kasiske, op. cit., s. 106.

80 M. Rousselle, op. cit., s. 241.

81 P. Thielen, op. cit., s. 26.

82 Ibidem, s. 71.

83 Ibidem, s. 25.

84 P. Thielen, op. cit., s. 70.

85 W. Hubatsch, op. cit., Reg. 3682.

86 C. Beckherrn, *Verzeichniss der die Stadt Rastenburg, s. 2.*

87 P. Thielen, op. cit., s. 71.

88 Ibidem, s. 71.

89 K. Kasiske, op. cit., s. 108.

90 Ibidem, s. 108.

91 P. Thielen, op. cit., s. 70.

92 W. Hubatsch, op. cit., Reg. 323-13, Juli 1366; *Handfeste über Schwansfeld.*

sażenie kościoła parafialnego, a 6 należało do sołtysa. Czynsz 1/2 grzywny z łąnu. Ponadto były tu 2 karczmy, których właściciele płacili po 2 grzywny i 7 skojców⁹³.

Łękajny (Landkeim, Landheim, Langkeim, Lankau). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim lokowana na 8 łąnach w 1308 roku⁹⁴.

Łazdoje (Laxdoen, Laxdoyen). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim lokowana w 1374 roku — osadnicy otrzymali 14 lat wolnizny⁹⁵. Obszar wsi wynosił 30 łąnów, z których płacono po 1/2 grzywny z łąnu; z oddzielnych 7 1/2 morga oddawano 7 1/2 skojca. W sumie dawało to 15 grzywien i 7 1/2 skojca czynszu⁹⁶.

Masuny (Marsaunen, Massaunen). Pruska wieś chłopska, 17 radeł; mieszkańcy zobowiązani byli dawać po 17 korców żyta, pszenicy i jęczmienia oraz 48 korców owsa. Jedna służba rycerska⁹⁷.

Mikielnik Stary albo Stary Mikielnik (Aldig Mickelnick, Mickeling). Wieś pruska, 8 1/2 radła. Mieszkańcy jej dawali po 10 1/2 korca żyta, pszenicy i jęczmienia oraz 14 korców owsa⁹⁸. W tejże wsi Gudenne płacił 1 grzywnę, a Satirme 1 1/2 grzywny⁹⁹. Wielki mistrz Hans von Tieffen zapisał w 1492 roku 8 łąnów braciom Hansowi i Piotrowi Straussom nadając im jednocześnie prawo magdeburskie¹⁰⁰, na które później przeniesiono całą wieś¹⁰¹.

Moklikajny (Mockelkeim, Muckelkeym). Wieś pruska, 3 radła, 3 służby rycerskie¹⁰².

Muławki (Muhlack, Mulawken). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim, 44 łąny. Wysokość czynszu — 3 wiardunki i 2 kury z łąnu; w sumie 33 grzywny. Krystian Nathor z Muławek posiadał 4 łąny, z których płacił po 1/2 grzywny i 2 kury¹⁰³. W 1347 roku danina z kur zanikła¹⁰⁴. W 1412 roku mieszkańcy wsi oddawali proboszczowi po 1 korcu owsa i jęczmienia¹⁰⁵. Wielki mistrz Henryk Reuss von Plauen w 1469 roku oddał wieś Muławki w zastaw Nickusowi Scholcze i Andreasowi Prewningowi¹⁰⁶.

Nakomiady (Eichmedien). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim. Lokacja jej nastąpiła w 1402 roku¹⁰⁷. Obszar — 55 łąnów. Wysokość czynszu — 1/2 grzywny z łąnu. We wsi znajdowały się 2 karczmy; 1 karczmarz płacił 3, drugi natomiast 2 grzywny. Czynsz z całej wsi wynosił 33 1/2 grzywny¹⁰⁸.

93 P. Thielen, op. cit., s. 23.

94 K. Kasiske, op. cit., s. 108.

95 Ibidem, s. 108.

96 P. Thielen, op. cit., s. 70.

97 Ibidem, s. 71.

98 Ibidem, s. 71.

99 Ibidem, s. 27.

100 C. Beckherra, *Beiträge zur Topographie und Statistik*, s. 410.

101 L. Weber, op. cit., s. 502.

102 P. Thielen, op. cit., s. 72.

103 Ibidem, s. 28.

104 Ibidem, s. 70.

105 C. Beckherra, *Verzeichniss der die Stadt Rastenburg*, s. 11.

106 W. Hubatsch, op. cit., Reg. 3198: *Henryk Reuss von Plauen verpfändet Niclus Scholcze und Andreas Prewning das Dorf Mulack*.

107 Ibidem, Reg. 687: *Ulrich von Jungingen komtur zu Balga bestetigt Handfeste von Eickmedien für Tile Lewe*.

108 P. Thielen, op. cit., s. 71.

Nawdithen, Naydithen (zagin.). Wieś pruska, 4 radła, Czynsz oddawano w naturze — po 6 korców żyta, jęczmienia i pszenicy oraz 18 korców owsa¹⁰⁹, 5 służb rycerskich.

Nowa Wieś Kętrzyńska (Neuendorf, Nuwedorf, Nuedorf). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim lokowana w 1372 roku¹¹⁰, 31 łąnów; 3 z nich należały do ogrodników z Kętrzyna, którzy oddawali po 16 skojców i 2 kury z łąnu. Z pozostałych łąnów czynsz wynosił 18 grzywien¹¹¹.

Notyst (Notis, Nottis, Noltis, Notister See). Karczmarz płacił 3 grzywny. We wsi był również młyn, ale nieczynny¹¹². Konrad von Erlichshausen w 1444 roku nadał na prawie magdeburskim Pawłowi z Notystu i Piotrowi Leistener z Mrągowa 22 łąny we wsi Notyst. Wielki mistrz Martin Truchsess nadał Burhartowi Pomianowi w 1480 roku w dożywocie 30 łąnów na prawie magdeburskim, zwalniając go jednocześnie od płūznego oraz pomocy przy staniu zamków¹¹³.

Nunkajmy (Nonkeim, Nunkeymen). Wieś pruska, 4 1/2 radła. Danina wynosiła po 2 korce jęczmienia, pszenicy i żyta oraz 6 korców owsa¹¹⁴, 3 służby rycerskie.

Ostre Bardo (Klingenberg, Clyngenberg). Wieś czynszowa na prawie magdeburskim¹¹⁵. Czynsz z całej wsi wynosił 35 grzywien¹¹⁶.

Ostry Róg (Scharfenort). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim założona w 1377 roku, 8 łąnów¹¹⁷.

Parcz (Partsch, Partslawke). Wieś pruska chłopska, 16 radeł. Mieszkańcy wsi dawali z nich po 18 1/2 korca jęczmienia, żyta i pszenicy oraz 56 korców owsa. Młynarz płacił 4 grzywny i 10 skojców czynszu; 1 służba rycerska¹¹⁸. W 1392 roku Konrad Wallenrod nadał braciom Więckowi i Michałowi 60 łąnów na prawie chełmińskim nad jeziorem Parcz. Emilia Sukertowa-Biedrawina przyjmuje, że skoro jeden z uprzywilejowanych nosił imię Wenzken — Więćek, Wieńczysław, bracia ci byli Polakami, gdyż wśród Niemców nie spotyka się tego imienia¹¹⁹.

Parys (Paaris, Paarys, Paris). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim, 64 łąny, z których 6 zajmował sołtys, a 4 stanowiły uposażenie kościoła. Czynsz po 1/2 grzywny i 2 kury z łąnu. Ponadto we wsi znajdowały się 2 karczmy, właściciel jednej z nich płacił 3, drugi zaś 2 grzywny¹²⁰. W 1465 roku wielki mistrz Henryk Reuss von Plauen oddał Parys w zastaw braciom Anzelmowi i Hansowi Tettau¹²¹.

109 Ibidem, s. 72.

110 K. Kasiske, op. cit., s. 108.

111 P. Thielen, op. cit., ss. 28, 69.

112 Ibidem, s. 71.

113 W. Kętrzyński, *O ludności polskiej w Pruszech niegdyś krzyżackich*, Lwów 1882, s. 326.

114 P. Thielen, op. cit., s. 72.

115 C. Beckherrn, *Beiträge zur Topographie und Statistik*, s. 407.

116 P. Thielen, op. cit., s. 26.

117 K. Kasiske, op. cit., s. 108.

118 Ibidem, s. 71.

119 E. Sukertowa-Biedrawina, *Komunikat dotyczący nowo znalezionych dokumentów*, Przegląd Zachodni, t. 5, 1949, ss. 131 n.

120 P. Thielen, op. cit., s. 26.

121 W. Hubatsch, op. cit., Reg. 3211.

Paystkaym (zagin.). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim, 6 łąnów, z których czynsz wynosił 3 grzywny i 22 skojce ¹²².

Pomnik (Pomnick, Pomnig). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim założona w 1370 roku ¹²³. Od 6 łąnów i 2 młynów czynsz wynosił 16 grzywien oraz 1 1/2 kopy kur ¹²⁴. W 1437 roku danina z kur zanikła ¹²⁵.

Podławki (Podlacken, Poglauken). Wieś lokowana w 1379 roku na prawie chełmińskim, z 10 latami wolnizny ¹²⁶, 5 służb rycerskich. Karol Górski omówił tę wieś w pracy poświęconej Barcianom ¹²⁷.

Prosna (Passey, Prassen). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim. Dokument lokacyjny pochodzi z grudnia 1376 roku ¹²⁸. Czynsz ze wsi wynosił 2 grzywny i 4 skojce ¹²⁹.

Pluselawken (zagin.). Wieś pruska, 2 służby rycerskie ¹³⁰.

Prętławki (Prantlawken, Pertlauken). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim. Czynsz wynosił 4 grzywny i 4 skojce. Młynarz nazwiskiem Herdwigs płacił 7 grzywien i 5 skojców czynszu ¹³¹. Jorge Hogensten, zapewne urzędnik krzyżacki, nadał w 1480 roku Hanusowi Jordanowi i Jurge Nagelowi 9 łąnów we wsi Prętławki ¹³².

Rastekajm (zagin.). Wieś pruska, 6 radeł, 2 służby rycerskie ¹³³. Nazwa wsi dziś nie istnieje. Według przypuszczeń Hansa i Gertrudy Mortensenów jest to część wsi Rådekeim koło Gierdaw ¹³⁴.

Rogielkajmy (Rockeln, Ruckelkeym). Wieś pruska, 3 służby rycerskie ¹³⁵.

Równina (Plehn). Drobnoszlachecka wieś pruska, 27 radeł, 5 służb rycerskich. Danina po 42 1/2 korca żyta, pszenicy i jęczmienia oraz 57 korców owsa ¹³⁶. Obok wsi pruskiej znajdowały się 2 zagrody na prawie chełmińskim, z jednej oddawano 3 grzywny czynszu, z drugiej natomiast po 3 wiardunki od każdego z 3 łąnów. W 1422 roku egzystowały we wsi 3 karczmy, których właściciele płacili po 3 grzywny, czynsz od młyna wynosił 4 grzywny, zaś od 4 łąnów będących w posiadaniu młynarza — 2 grzywny. W sumie 15 grzywien. Ponadto w 1422 roku w Równinie było 11 ogrodników, którzy płacili w sumie 3 grzywny ¹³⁷. W roku 1437 ogrodników było 12 i płacili 3 1/2 grzywiny ¹³⁸.

Różanka Nowa albo Nowa Różanka (Neu Rosenthal, Nuwe Rosenthal). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim, 54 łąny, w tym 13 wolnych od czyn-

122 P. Thielen, op. cit., s. 25.

123 K. Kasiske, op. cit., s. 108.

124 P. Thielen, s. 28.

125 Ibidem, s. 70.

126 K. Kasiske, op. cit., s. 108.

127 K. Górski, M. Arszyński, op. cit., s. 28.

128 W. Hubatsch, op. cit., Reg. 387.

129 P. Thielen, op. cit., s. 72.

130 Ibidem, s. 72.

131 Ibidem, s. 26.

132 W. Hubatsch, op. cit., Reg. 3460; *Jorge Hogenstern verleiht Hannus Jordan und Jurge Nagel 9 hufen in Pratlück (Pretleucken)*.

133 P. Thielen, op. cit., s. 71.

134 K. Górski, M. Arszyński, op. cit., s. 29.

135 P. Thielen, op. cit., s. 71.

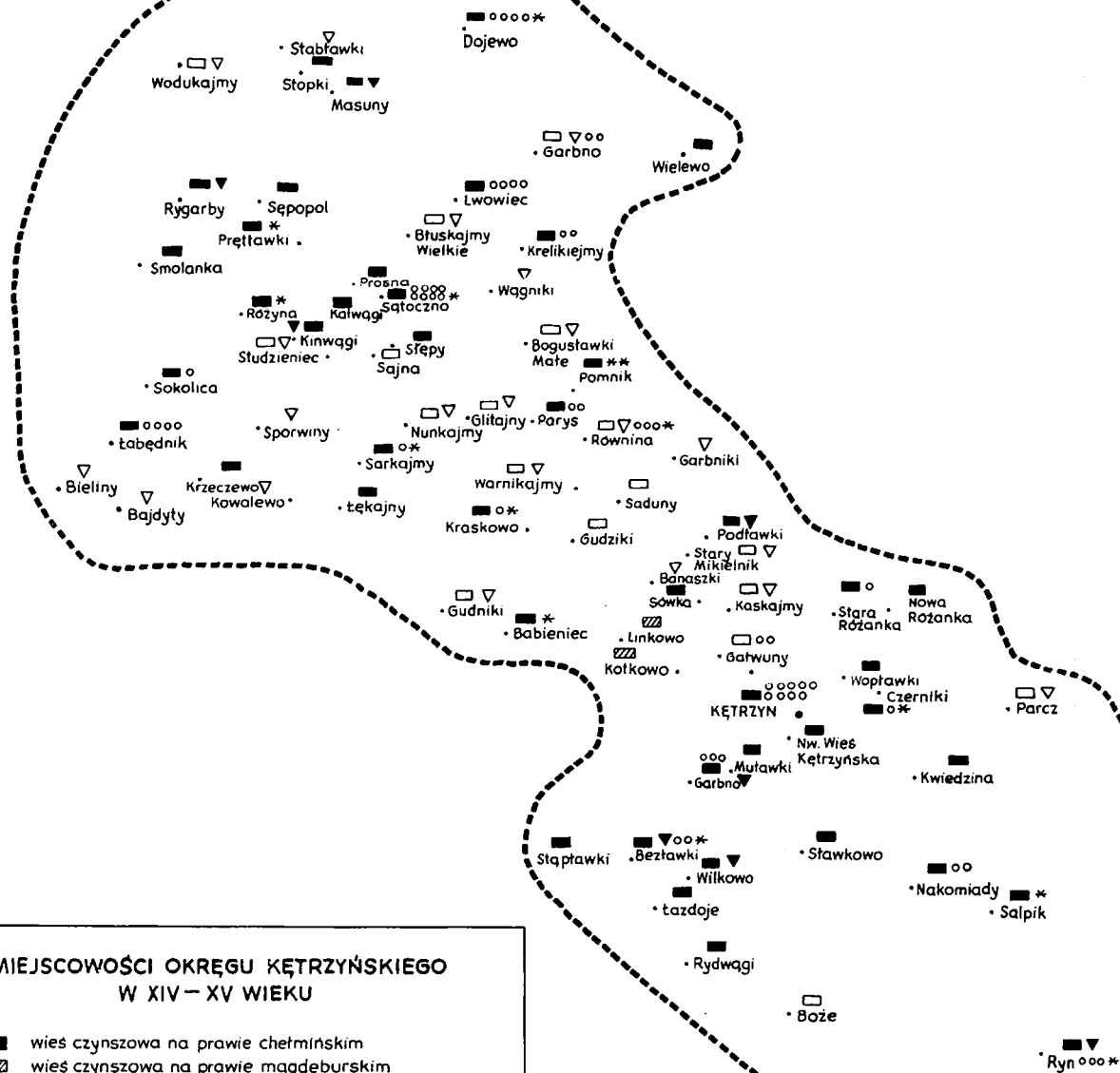
136 Ibidem, s. 72.

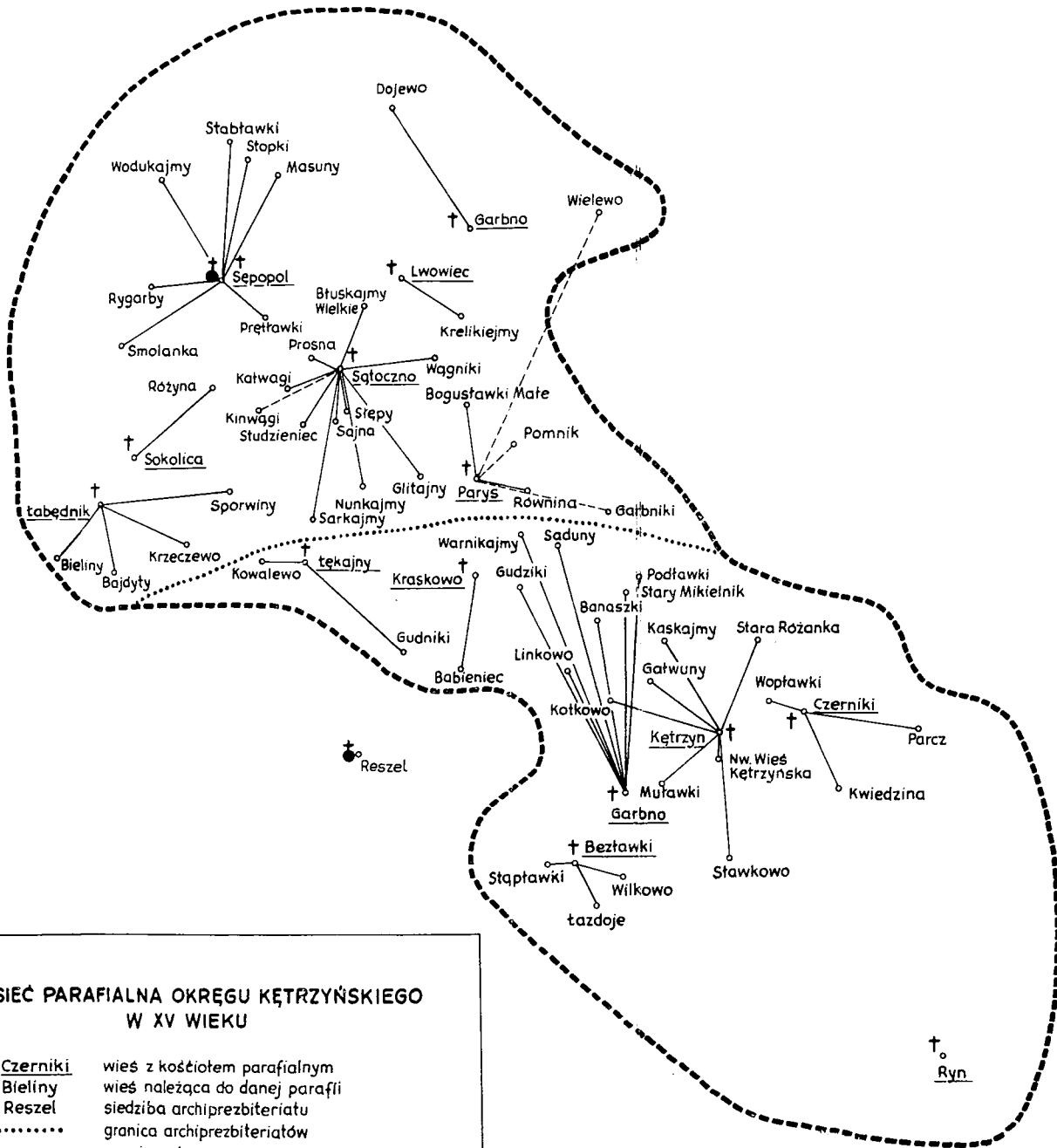
137 Ibidem, s. 27.

138 Ibidem, s. 69.

MIJSCOWOŚCI OKRĘGU KĘTRZYŃSKIEGO W XIV—XV WIEKU

- wieś czynszowa na prawie chełmińskim
- ▨ wieś czynszowa na prawie magdeburskim
- wieś pruska chłopska
- ▼ służby rycerskie chełmińskie
- ▽ służby rycerskie pruskie
- * młyn
- karczma

SIEĆ PARAFIALNA OKRĘGU KĘTRZYŃSKIEGO W XV WIEKU

- † Czerniki wieś z kościołem parafialnym
- ♣ Bieliny wieś należąca do danej parafii
- ♣ Reszel siedziba archiprezbiteriatów
- granica archiprezbiteriatów
- - - - - granica okręgu
- - - - - miejscowości należące do parafii

szu, wysokość czynszu — 1/2 grzywny i 2 kury z łanu, w sumie 20 1/2 grzywny¹³⁹.

Różanka Stara albo Stara Różanka (Alde Rosenthal, Alt Rosenthal). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim lokowana w 1399 roku¹⁴⁰, 50 łanów, z każdego z nich płacono 1/2 grzywny i 2 kury. Karczmarz dawał 2 1/2 grzywny¹⁴¹. Wieś leżała na pograniczu okręgu kętrzyńskiego i barciańskiego — omawia ją Karol Górski w pracy poświęconej okręgowi barciańskiemu¹⁴². Zdaniem Marcina Roussella wsie Stara i Nowa Różanka, leżące na południe od Wopławek, należały do okręgu kętrzyńskiego¹⁴³.

Różyna (Rosenort, Rosenorth). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim założona w 1356 roku¹⁴⁴, 50 łanów, z czego 6 należało do sołtysa, z pozostałych 44 płacono czynsz po 1/2 grzywny. Ogólna suma czynszu, wraz z czynszem od karczmy, wynosiła 25 grzywien, 5 skojców i 10 denarów¹⁴⁵. W 1437 roku, oprócz 1/2 grzywny, oddawano po 2 kury z łanu, sołtys i karczmarz płacili po 1 grzywnie¹⁴⁶. Znajdował się tam również młyn, ale nieczynny¹⁴⁷.

Rygarby (Rickegarben, Rückegarben). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim lokowana w 1376 roku¹⁴⁸, 1 służba rycerska¹⁴⁹.

Rydwągi (Ruckwangen, Rudwangen). Wieś lokowana na prawie chełmińskim w 1373 roku, 10 łanów¹⁵⁰.

Ryn (Rhein). Zamek zbudowano w 1377 roku na terytorium plemiennym Galindów¹⁵¹. Obok niego rozwinęła się wieś oraz pobudowano młyn, o którym wzmianki pochodzą z 1405 roku¹⁵². W 1422 roku obszar wsi wynosił 63 łany, w tym 2 puste. Suma czynszu z łanów, młyna i karczem wynosiła 59 grzywien i 11 skojców¹⁵³, 4 służby rycerskie¹⁵⁴.

Saduny (Sdunkeim, Sedumenkeym). Wieś pruska, 4 radła. Danina po 6 korców jęczmienia, żyta i pszenicy oraz 8 korców owsa; 3 służby rycerskie¹⁵⁵.

Sajna (Schränkheim). W 1410 roku odnowiony został dokument lokacyjny dla Sajny lokowanej na 20 łanach¹⁵⁶. Lotar Weber wymienia ją jako wieś pruską¹⁵⁷, a więc prawdopodobnie lokacja na prawie chełmińskim nie udała się i powrócono do prawa pruskiego.

Salpik (Salpkeim, Selbkeim). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim.

139 Ibidem, s. 28.

140 W. Hubatsch, op. cit., s. 583: *Handfeste für Rosenthal*.

141 P. Thielen, op. cit., s. 28.

142 K. Górski, M. Arszczyński, op. cit., s. 29.

143 M. Rousselle, op. cit., s. 225.

144 K. Kasiske, op. cit., s. 107.

145 P. Thielen, op. cit., s. 26.

146 Ibidem, s. 71.

147 Ibidem, s. 73.

148 W. Hubatsch, op. cit., Reg. 386.

149 P. Thielen, op. cit., s. 72.

150 K. Kasiske, op. cit., s. 107.

151 M. Toeppen, op. cit., s. 205.

152 W. Keyser, *Deutsches Städtebuch. Handbuch städtischer Geschichte*, Berlin-Stuttgart 1939, s. 171.

153 P. Thielen, op. cit., s. 5.

154 Ibidem, s. 71.

155 Ibidem, s. 71.

156 K. Kasiske, op. cit., s. 108.

157 L. Weber, op. cit., s. 500.

Pierwsza lokacja pochodzi z 1399 roku¹⁵⁸, w rok później wydane zostały 2 dokumenty lokacyjne na następne 4 i 6 łanów¹⁵⁹. Młynarz płacił na św. Marcina 5 grzywien¹⁶⁰.

Sarkajmy (Scharkeim, Schauwerkeym). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim, karczmarz płacił 5, młynarz również 5 grzywien czynszu¹⁶¹.

Sątoczno (Leunenbug, Lunenburg). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim, 20 łanów. Wysokość czynszu 1/2 grzywny i 2 kury z łanu. Od 9 łanów leżących w puszczy płacono po 15 skojców, z nadanych dodatkowo 12 mórg po 1/2 grzywny — w sumie 15 1/2 grzywny¹⁶². Właściciel młyna płacił 30 grzywien, ogrodnicy — 7 grzywien i 5 1/2 skojca¹⁶³. W Sątocznie było ponadto 8 karczem, których właściciele płacili po 4 grzywny i 8 skojców — w sumie 35 grzywien i 8 skojców. W 1437 roku zmniejszył się czynsz od karczem — właściciele ich dawali po 2 grzywny¹⁶⁴.

Sępopól (Schiffenburg, Schippenbeil, Schippenpil, Schipenbiehl, Schipenpeil). Miasto lokowane na prawie chełmińskim oraz Długa Wieś rozwinęły się wokół zamku. Obszar wsi wynosił 70 łanów, z których płacono po 15 skojców i 2 kury z łanu¹⁶⁵. Danina z młyna w Sępopolu wynosiła 120 grzywien rocznie. W 1422 roku było 13 ogrodników, którzy płacili 4 grzywny¹⁶⁶.

Sławkowo (Reimsdorf, Ronisdorf). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim, 54 łany, 6 z nich należało do sołtysa, wysokość czynszu z łanu — 20 skojców i 2 kury. Johann Rive płacił od swego pola 5 wiardunków. W sumie czynsz wynosił 47 grzywien i 3 wiardunki¹⁶⁷.

Siępy albo Strome (Schlömpen, Slympen). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim, 14 1/2 łana. Czynsz — 5 wiardunków i 2 kury — w sumie z całej wsi 18 grzywien i 1/2 wiardunku¹⁶⁸. W 1483 roku wielki mistrz Martin Truchsess oddał Siępy w zastaw Jorge Tustyrerowi¹⁶⁹.

Smolanka (Landiscrone, Landskron). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim, 80 łanów, 8 z nich zajmował sołtys, z 72 płacono czynsz po 15 skojców i 2 kury z łanu, ponadto 13 solidów z 13 mórg — w sumie 45 grzywien i 13 solidów¹⁷⁰.

Sokolica (Falckenaw, Falkenau, Falkenaw). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim lokowana w XIV wieku, 64 łany, 6 z nich należało do sołtysa, 4 stanowiło uposażenie kościoła parafialnego. Czynsz wynosił 1/2 grzywny i 2 kury z łanu — w sumie 29 grzywien, w tym 1 grzywna od karczmy¹⁷¹.

158 W. Hubatsch, op. cit., Reg. 590.

159 Ibidem, Reg. 604: *Handfeste über 6 Hufen bei Salpkeim*, podobnie Reg. 605.

160 P. Thielen, op. cit., s. 73.

161 Ibidem, s. 26.

162 Ibidem, s. 26.

163 Ibidem, s. 25.

164 Ibidem, s. 70.

165 Ibidem, s. 35.

166 Ibidem, s. 25.

167 Ibidem, s. 72.

168 Ibidem, ss. 27, 71.

169 W. Hubatsch, op. cit., Reg. 3516: *Martin Truchsess verpfändet dem Jorge Tustyrer das Dorf Schlömpen*.

170 P. Thielen, op. cit., s. 25.

171 Ibidem, s. 25.

Sówka (Eulenhof, Tulnerhoff). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim. Z 6 łąnów czynsz wynosił 3 grzywny, 1 służba rycerska ¹⁷².

Spanden (zagin.). Wieś lokowana w 1367 roku na 74 łąnach ¹⁷³, 3 służby rycerskie ¹⁷⁴.

Sporwiny (Sporwinen, Spurynen). Wieś drobnoszlachecka, 4 służby rycerskie ¹⁷⁵. W 1492 roku została ona zapisana wraz z wieloma innymi wsiami braciom Jorge, Hansowi Dietrichowi i Eustachemu von Schliebenom ¹⁷⁶.

Sprzęgło (Springelyn), folwark obecnie nie istniejący, 3 służby rycerskie ¹⁷⁷.

Stablówki (Stablack, Stabelawken, Stablacken). Wieś pruska, 5 służb rycerskich ¹⁷⁸.

Stąpawki (Aldig Stumplack, Stumplawke). Wieś szlachecka, 15 służb rycerskich ¹⁷⁹.

Stopki (Stolzenfeld, Stolzenfeld). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim, 60 łąnów, z których 6 należało do sołtysa. Czynsz wynosił 1/2 grzywny i 2 kury. Karczmarz płacił 3 wiardunki ¹⁸⁰. W 1437 roku brak wzmianek o karczmie.

Studzieniec (Wormen). Pruska wieś chłopska, 4 radła. Danina po 4 korce jęczmienia, żyta i pszenicy oraz 12 korców owsa, 4 służby rycerskie ¹⁸¹.

Sundersdorf (zagin.). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim. W 1422 roku wieś płaciła 1 grzywnę, w 1437 roku czynsz z 8-łąnowej wsi wynosił 2 grzywny ¹⁸².

Teresówka (Theresenthal, Tresseyn, Tresenthal), obecnie na terenie ZSRR. Wieś pruska, 4 służby rycerskie ¹⁸³.

Tękiny (Tenknitten, Tmitheniken, Tmitheniten), obecnie na terenie ZSRR. Pruska wieś chłopska. Mieszkańcy jej dawali po 4 korce jęczmienia, pszenicy i żyta oraz 12 korców owsa ¹⁸⁴.

Truntławki (Truntlawken), obecnie na terenie ZSRR. Drobnoszlachecka wieś pruska, 4 służby rycerskie ¹⁸⁵.

Wanguty (Wangotten, Wangutkeym), folwark obecnie nie istniejący, drobnoszlachecka wieś pruska, 5 służb rycerskich ¹⁸⁶.

Wągniki (Wangnick, Wangnikaym, Wangnicken), 1 służba rycerska ¹⁸⁷.

Weitingsdorf (zagin.). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim, 31 łąnów. Wysokość czynszu — 13 skojców z łąnu, w sumie 16 grzywien ¹⁸⁸.

Wenede (zagin.), 4 służby rycerskie ¹⁸⁹.

172 Ibidem, s. 70.

173 W. Hubatsch, op. cit., Reg. 328.

174 P. Thielen, op. cit., s. 72.

175 Ibidem, s. 71.

176 W. Hubatsch, op. cit., Reg. 3656.

177 P. Thielen, op. cit., s. 72.

178 Ibidem, s. 72.

179 Ibidem, s. 71.

180 Ibidem, s. 25.

181 Ibidem, s. 72.

182 Ibidem, s. 71.

183 Ibidem, s. 72.

184 Ibidem, s. 72.

185 Ibidem, s. 71.

186 Ibidem, s. 71.

187 Ibidem, s. 72.

188 Ibidem, s. 28.

189 Ibidem, s. 72.

Warnikajmy (Warnikeim, Wernekaim, Wernekain, Wernikaym). Pruska wieś chłopska, 14 radeł. Danina po 22 korce jęczmienia, pszenicy i żyta oraz 31 korców owsa, 4 służby rycerskie¹⁹⁰.

Wielewo (Willkam, Wilküen). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim lokowana na 7 łanach z 15 latami wolnizny. Lokacja nastąpiła w 1409 roku¹⁹¹.

Wilkowo (Wilkendorf). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim lokowana na 12 łanach z 15 latami wolnizny¹⁹², 5 służb rycerskich.

Wodukajmy Małe (Cleine Wodunethen). Pruska wieś chłopska. Mieszkańcy jej dawali po 12 korców jęczmienia, pszenicy i żyta oraz 36 korców owsa¹⁹³.

Wodukajmy (Wadunethen, Woduhnkeim). Pruska wieś chłopska, 36 radeł. Danina po 23 korce jęczmienia, pszenicy i żyta oraz 1 łaszt i 18 korców owsa¹⁹⁴.

Wopławki (Wopelauken, Woplauken). Wieś czynszowa na prawie chełmińskim, 54 łany, wysokość czynszu — 13 skojców i 2 kury z łąnu, w sumie 29 grzywien¹⁹⁵. W 1437 roku wieś zajmowała 51 łanów, danina z kur zanikła¹⁹⁶.

SIEĆ PARAFIALNA

Z osadnictwem ściśle łączy się sieć parafialna na danym terenie, bowiem erekcja kościołów najczęściej szła w ślad za akcją osadniczą. Diecezja warmińska utworzona została 4 lipca 1243 roku, kiedy to legat papieski, biskup Wilhelm z Modeny, dokonał podziału Prus i ziemi chełmińskiej na 4 diecezje: chełmińską, pomezzańską, sambijską oraz warmińską¹⁹⁷. Kętrzyński okręg prokuratorowski należał do diecezji warmińskiej, nie wchodził jednak w skład biskupstwa warmińskiego, a tylko z nim bezpośrednio graniczył. Wspomniany okręg należał do części diecezji podlegającej Zakonowi, gdzie jurysdykcję duchowną wykonywał biskup, natomiast świecką — Zakon. W diecezji warmińskiej instancją pośrednią między parafią a biskupem były archiprezbiteriaty — *sedes archipresbyterales* — na czele których stali archiprezbiterzy. Archiprezbiteriaty stanowiły jakby odpowiednik dekanatów na terenie Polski¹⁹⁸. Nie znany daty erekcji archiprezbiteriatów diecezji warmińskiej, a pierwsza wzmianka o nich pochodzi z pisma biskupa Hermana z 1341 roku w związku z ogłoszeniem *subsidium charitativum*¹⁹⁹. Podstawą źródłową do badania sieci parafialnej w końcu XV wieku jest spis *Sedes archipresbyterales dioecesis*

190 Ibidem, s. 71.

191 K. Kasiske, *op. cit.*, s. 109.

192 W. Hubatsch, *op. cit.*, Reg. 322: 31 Mai 1366 *Handfeste über Wilkendorf*.

193 P. Thielen, *op. cit.*, s. 72.

194 Ibidem, s. 72.

195 Ibidem, s. 72.

196 Ibidem, s. 25.

197 *Codex Diplomaticus Warmiensis* (dalej CDW), Bd. 1, Mainz-Braunsberg-Leipzig 1860, hrsg. v. C. P. Woelky, J. Saage, s. 6.

198 T. Silnicki, *Organizacja archidjakoatu w Polsce*, Lwów 1927, s. 136; A. Olczyk, *Ściec parafialna biskupstwa warmińskiego do roku 1525*, Lublin 1961, s. 19.

199 CDW, Bd. 3, Braunsberg 1874, hrsg. v. C. P. Woelky, s. 564 — *subsidium charitativum* to jednorazowy podatek nałożony na duchowieństwo diecezjalne przez miejscowego biskupa na potrzeby wynikiłe wskutek nadzwyczajnych klęsk.

Warmiensiens²⁰⁰; mamy tam wymienione archidiecezje wraz z określeniem ich granic i podaniem parafii doń należących. Niejako uzupełnieniem tego jest spis *Archipresbyterales sedes dioecesis Warmiensiens cum suis lastis et mansis decimarum*²⁰¹.

Na obszarze okręgu kętrzyńskiego parafie należały do dwóch archidiecezji, mianowicie w Reszlu i Sępopolu. Pierwszy z nich obejmował część południową okręgu kętrzyńskiego i skupiał parafie w Beżławkach, Czernikach, Garbnie (Lamgarben), Łankiejmach, Kętrzynie i Kraskowie²⁰², do drugiego natomiast, obejmującego część północną omawianego okręgu, należały parafie w Garbnie (Laggarben), Lwowcu, Łabędniku, Parysie, Sątocznie, Sępopolu i Sokolicy. Po dokonaniu podboju ziem pruskich Krzyżacy prowadzili politykę oddzielania ludności miejscowej od napływowej ludności niemieckiej osiedlając pierwszą w komornictwach, drugą natomiast w okręgach leśnych²⁰³. Nierzadko nie pozwalano chodzić do tych samych kościołów i budowano ludności pruskiej niewielkie drewniane kościółki albo też zmuszano ją do chodzenia do kościołów bardzo oddalonych. Ciekawie przedstawia się ten problem w okręgu kętrzyńskim. Tylko w jednym wypadku kościół parafialny pobudowano we wsi pruskiej — Garbnie (Laggarben). Mamy jednak wzmianki, że w 1480 roku 15 łanów w tejże wsi, należących do braci Jacoba i Nicela Rittau, przeniesiono na prawo chełmińskie²⁰⁴. Przypuszczalnie jednak kościół pochodził z okresu wcześniejszego, sprzed 1480 roku, kiedy to wieś była pruska. W większości wypadków parafie obejmowały swym zasięgiem wsie z najbliższej okolicy i to zarówno wsie niemieckie, jak i pruskie. Zatem ludność pruska spotykała się z ludnością niemiecką, wbrew założeniom polityki kolonizacyjnej. Spotykamy jednak parafie, do których należały wsie lokowane wyłącznie na prawie chełmińskim, ale były to parafie niewielkie. W okręgu kętrzyńskim parafiami o wsiach wyłącznie chełmińskich były Sokolica i Kraskowo. Interesująco przedstawia się parafia w Garbnie (Lamgarben). Do kościoła w tejże wsi przychodziła ludność z chłopskich wsi pruskich oddalonych o 9—10 km, takich jak Warnikajmy, Saduny, Stary Mikielnik czy Banaszki, oraz wsi na prawie chełmińskim — Podławek czy Gudzik. Nie wiadomo, dlaczego mieszkańcy wsi Linkowo i Kotkowo, lokowanych na prawie magdeburskim, chodzili do kościoła w Kętrzynie, mimo że bliżej było do Garbna.

Kościół parafialny jako uposażenie otrzymywały 4 łany zwolnione od czynszu na rzecz Zakonu. Na obszarze omawianego okręgu żaden kościół nie miał jako patrona biskupa lub kapituły katedralnej, co spotykamy na Warmii. Tutaj z reguły patronat pełnił Zakon lub też osoby prywatne, jak można przypuszczać — fundatorzy kościołów²⁰⁵.

²⁰⁰ *Scriptores rerum Warmiensium* (dalej SRW), Bd. 1, Braunsberg 1866, ss. 384—400, *Sedes archipresbyterales dioecesis Warmiensiens*.

²⁰¹ SRW, Bd. 1, *Archipresbyterales sedes dioecesis Warmiensiens cum suis lastis et mansis decimarum*.

²⁰² Kościół w Nakomiadach pochodzi z 1554 r. (SRW, Bd. 1, s. 308, przyp. 19) i należał on w XVI wieku do archidiecezji w Reszlu (ibidem, s. 388; również A. Harnoch, op. cit., s. 341).

²⁰³ K. Górski, *Państwo krzyżackie w Prusach*, s. 52.

²⁰⁴ M. Rousselle, op. cit., s. 243.

²⁰⁵ Omówieniem patronatów zajmuje się G. Matern, *Der kirchlichen Verhältnisse im Ermland während des späten Mittelalters*, Paderborn 1953.

Przyjrzyjmy się bliżej kościołom, należącym do archidiecezji w Sępólnie.

Garbno²⁰⁶. Kościół parafialny pod wezwaniem św. Anny²⁰⁷ otrzymał w uposażeniu 4 łany, ponadto jako dziesięcinę 3 łaszty zboża oraz 4 grzywny i 11 solidów²⁰⁸. Patronat sprawował Zakon Krzyżacki²⁰⁹. Przed reformacją była tam kaplica dla pielgrzymów pod wezwaniem św. Anny. Nabożeństwa celebrował wówczas proboszcz z Lwowca²¹⁰. Do parafii w Garbnie (Laggarben) należała wieś Dojewo z okręgu kętrzyńskiego, ponadto wiele wsi z sąsiadujących okręgów — Barcian i Gierdaw.

Lwowiec. Kościół we Lwowcu wybudowano prawdopodobnie w XIV wieku. W połowie XVI wieku był on filią kościoła parafialnego w Garbnie (Laggarben). Uposażenie kościoła wynosiło 4 łany, natomiast dziesięcina — 3 łaszty zboża²¹¹. Patronem kościoła był Nicolaus Reuter²¹², w obecności którego w 1480 roku proboszczem tej parafii ustanowiono kapłana (*presbyter*) diecezji warmińskiej — Grzegorza Sartoris²¹³. Wezwanie kościoła nieznane, do parafii należała wieś Kreliekijmy.

Łabędnik. Wybudowano kościół oraz utworzono parafię prawdopodobnie w połowie XIV wieku²¹⁴ i od początku należał on do archidiecezji w Sępólnie²¹⁵. Uposażenie kościoła wynosiło 4 łany²¹⁶, zaś dziesięcina — 3 łaszty zboża²¹⁷. 18 sierpnia 1481 roku proboszczem parafii został Nicolaus Dakau (Dackauw)²¹⁸. Wezwanie nieznane, patronat Zakonu Krzyżackiego²¹⁹. Do parafii w Łabędniku należały wsie Bajdyty, Bieliny, Krzeczewo i Sporwiny²²⁰.

Parys. Kościół należał do archidiecezji w Sępólnie. Uposażenie wynosiło 4 łany, dziesięcina natomiast — 4 łaszty i 6 korców zboża²²¹. W 1481 roku, w obecności prokuratora Barcian Waltera Voise, powołano proboszcza parafii Parys. Od 28 listopada 1484 roku proboszczem tej parafii był Petrus Ebrehardi (sic!)²²². Patronat należał do Zakonu Krzyżackiego²²³. Wezwanie

206 SRW, Bd. 1, ss. 343, 415; A. Harnoch, op. cit., s. 100.

207 E. Tidick, *Beiträge zur Geschichte der Kirchen-Patrozinien in Deutschordenslande Preussen bis 1525*, Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands, Bd. 22, 1924—1926, s. 238.

208 SRW, Bd. 1, s. 415.

209 G. Matern, op. cit., s. 133.

210 A. Harnoch, op. cit., s. 100.

211 SRW, Bd. 1, s. 415: *Lawenstein mans. IIII last, III*.

212 G. Matern, op. cit., s. 135 lub jak podaje SRW, Bd. 1, s. 365: Reuwer.

213 SRW, Bd. 1, s. 365: *Gregorius Sartoris presbyter Warmtenensis dioecesis ad ecclesiam parochiam in Lewenstein fuit investitus*.

214 A. Harnoch, op. cit., s. 95.

215 SRW, Bd. 1, s. 393.

216 Ibidem, s. 417: *Swanfeld das dorf hat 64 huben, der sten 8 frey czum scholtis ampt und vier czur wedeme*.

217 P. Thielen, op. cit., s. 26.

218 SRW, Bd. 1, s. 369: *dominus Nicolaus Dackauw ad ecclesiam in Swanfeld fuit investitus*.

219 G. Matern, op. cit., s. 133.

220 A. Harnoch, op. cit., s. 95.

221 SRW, Bd. 1, s. 416; *Parisz mans. IIII last. IIII mod. VI*; A. Harnoch, op. cit., s. 235.

222 SRW, Bd. 1, s. 378: *investitus fuit ad presentationem magnifici domini Magstrigeneralis in ecclesiam parochialem ville Parys dominus Petrus Ebrehardi*.

223 G. Matern, op. cit., s. 131.

nieznane. Parafia Parys skupiała ludność wsi Parys, Bogusławki Małe, Równina.

Sątoczno. Zamek został wzniesiony przez komtura Bałgi Dietricha von Altenburg w 1326 roku. Wkrótce potem musiał być wzniesiony kościół, skoro w czasie najazdu Litwinów w 1347 roku został on spalony²²⁴. Kościół należał do archidiecezji w Sępólnie²²⁵. Uposażenie wynosiło 4 łany, natomiast dziesięcina 6 łasztów zboża²²⁶. Początkowo patronem był rycerz Albrecht von Vogt, po jego śmierci patronat nad kościołem przejął jego zięć, Botho zu Eulenburg²²⁷. Brak danych o objęciu probostwa w XV wieku, natomiast wiadomo, że od 1526 roku proboszczem parafii był Valentin Vuge z Elbląga²²⁸. Wezwanie nieznane. Do parafii w Sątocznie należały Głitajny, Kałwagi, Wągniki, Błuskajmy Wielkie, Studzieniec, Słępy, Kaskajmy, Proсна, Kinwagi, Sajna, Nunkajmy, Sarkajmy²²⁹.

Sępól. Dokument lokacyjny dla Sępólny wydany przez wielkiego miarstrza Henryka Tusmera 13 stycznia 1351 roku wymienia 4 łany kościelne zwolnione od czynszu na rzecz Zakonu²³⁰. Kościół zaczęto budować prawdopodobnie już w 1351 roku, od początku był on siedzibą archidiaconatu w Sępólnie. Patronat Zakonu²³¹, wezwanie nieznane. Przy kościele było 5 wikarii, dziesięcina wynosiła 8 łasztów zboża²³². Od 23 czerwca 1485 roku proboszczem w kościele parafialnym był Johannes Rhebergk²³³. Parafia w Sępólnie skupiała ludność wsi Smolanka, Masuny, Stopki, Rygarby, Stabławki, Prętławki oraz Wodukajmy²³⁴.

Sokolica. Kościół został pobudowany w połowie XIV wieku²³⁵. Należał on do archidiecezji w Sępólnie²³⁶. Uposażenie kościoła wynosiło 4 łany, dziesięcina natomiast 4 łaszty zboża²³⁷. Począwszy od lat 1528—1533 był on jedną z filii kościoła w Łabędniku²³⁸. Wezwanie i patronat nieznane. Można jednak przypuszczać, że jak w większości kościołów w tym okręgu, był to patronat Zakonu. Parafia obejmowała Sokolicę i Różynę²³⁹.

Parafie leżące w południowej części okręgu kętrzyńskiego należały do archidiecezji w Reszlu.

224 A. Harnoch, op. cit., s. 233.

225 SRW, Bd. 1, s. 393, s. 416.

226 Ibidem, s. 416: *Leunenburck mans. III, last. IV. Tres vicarii ibidem.*

227 A. Harnoch, op. cit., s. 233.

228 Ibidem, s. 234; W. Chojnacki, *Zbory polsko-ewangelickie w XVI—XX w., Reformacja w Polsce*, t. 12, 1956, s. 386.

229 A. Harnoch, op. cit., s. 234.

230 CDP, Bd. 3, 1848, s. 89: *der sal der pharrer doselbist vyer vry habin*; SRW, Bd. 1, s. 415; A. Harnoch, op. cit., s. 91.

231 G. Matern, op. cit., s. 133.

232 SRW, Bd. 1, s. 415.

233 Ibidem, s. 379; *Honorabilis dominus Johannes Rhebergk ad presentationem Magistri generalis iuit in ecclesiam parochialem oppidi Schiffenburg die Jouis XXIII Junii mensis (investitus).*

234 A. Harnoch, op. cit., s. 91.

235 Ibidem, s. 87; W. Hubatsch, *Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreussens*, Bd. 2, Göttingen 1968, s. 27.

236 SRW, Bd. 1, s. 393.

237 Ibidem, s. 417: *Falckenaw mans. III last. IIII; P. Thielen, op. cit., s. 26: Faickenaw das dorf hat 64 huben — vter czur wedeme.*

238 A. Harnoch, op. cit., s. 87.

239 Ibidem, s. 88.

Beżławki. Pierwsze wzmianki o kościele należącym do archidiecezji w Reszlu pochodzą z 1402 roku²⁴⁰. Uposażenie prawdopodobnie 4 łany, dziesięcina 2 łaszy²⁴¹. W XVI wieku kościół został urządzony w północnym i południowym skrzydle zamku krzyżackiego. 8 marca 1480 roku proboszczem *ad ecclesiam in Bayszelaucken* został Johannes Tolck²⁴². Wezwanie nieznane, kościół miał patronat Antoniego Threna. Do parafii w Beżławkach należały następujące wsie: Wilkowo, Łazdoje, Wanguty i Stąpławki²⁴³.

Czerniki. Kościół należał do archidiecezji w Reszlu. W *Archypresbyterales sedes dioecesis Warmiensis* ani w *Wielkiej księdze czynszów nie znajdujemy* wysokości uposażenia, nie podaje go również Agaton Harnoch²⁴⁴. Zatem dokument lokacyjny Czernik nie mówi o wysokości uposażenia. Być może w czasie lokacji wsi nie przewidywano budowy kościoła, lecz uczyniono to w okresie późniejszym w związku z napływem znacznej liczby osadników. Patronat i wezwanie nieznane. Dziesięcina 3 łaszy zboża oraz 4 grzywny i 11 solidów²⁴⁵. Do parafii w Czernikach należały Prac, Stara Różanka, Woptawki i Kwiedzina²⁴⁶.

Garbno. Kościół pod wezwaniem św. Katarzyny²⁴⁷ należał do archidiecezji w Reszlu²⁴⁸. We wsi znajdowały się 4 łany wolne od opłat na rzecz Zakonu, stanowiące uposażenie kościoła; dziesięcina — 8 grzywn, 11 solidów oraz 20 korców zboża²⁴⁹. Patronem kościoła był właściciel dóbr Garbno. W XVI wieku książę Albrecht za długi oddał swe dobra w Garbnie Michałowi von Egloffstein, który przejął również patronat²⁵⁰. Do parafii w Garbnie należały Podławki, Równina, Banaszki, Saduny, Stary Mikielnik, Warnikajmy i Gudziki²⁵¹.

Łekajny. Parafia należała do archidiecezji w Reszlu, uposażenie 4 łany, dziesięcina 3 łaszy zboża²⁵². Budowa kościoła odbywała się pod opieką rodziny Truchsess von Wetzkaussen, prawdopodobnie rodzina ta przejęła również patronat nad kościołem. Wezwanie nieznane. Od 1528 roku filią omawianego kościoła był kościół w Gudnikach. Do parafii należało Kowalewo, Sprzęgło, Gudniki i Sarkajmy²⁵³.

Kętrzyn. Na przedmieściu królewieckim znajdował się kościół pod wezwaniem św. Katarzyny, który miał uposażenie 4 łany²⁵⁴. W 1359 roku został wzniesiony kościół parafialny pod wezwaniem św. Jerzego, mający jako upo-

240 J. Voigt, *Geschichte Preussens*, Bd. 6, Königsberg 1832, s. 225.

241 SRW, Bd. 1, s. 405: *Pilse et Krauselaucken manso VIII last. IIII*. Całość musimy podzielić pomiędzy dwa kościoły wymienione przy podaniu uposażenia.

242 G. Matern, op. cit., s. 135: *Antonius Thren — Krauselaucken*.

243 A. Harnoch, op. cit., s. 229.

244 SRW, Bd. 1, s. 404; P. Thielen, op. cit., s. 28; A. Harnoch, op. cit., ss. 239 n.

245 SRW, Bd. 1, s. 404: *Schwartzentsteyn last. III unctales solidos marcas IIII*.

246 A. Harnoch, op. cit., s. 240.

247 Ibidem, s. 230; E. Tidick, op. cit., s. 447.

248 SRW, Bd. 1, s. 388.

249 Ibidem, Bd. 1, s. 404.

250 A. Harnoch, op. cit., s. 230, przyp. 5.

251 Ibidem, s. 231.

252 SRW, Bd. 1, s. 402.

253 A. Harnoch, op. cit., s. 232.

254 Ibidem, s. 236.

sażenie 4 łany, o których jest mowa w dokumencie lokacyjnym²⁵⁵. Parafia należała do archidiecezji w Reszlu²⁵⁶. Kościół św. Katarzyny był w stosunku do niego kościołem filialnym. Do kościoła parafialnego należały wikarie: św. Rocha, św. Sylwestra, św. Sebastiana, Ciała Pańskiego, Matki Boskiej Boleskiej oraz w okresie późniejszym — wikaria św. Jakuba²⁵⁷. W kościele św. Jerzego w latach 1420—1479 proboszczem był Kasper Baedeke albo Bedeke, od 12 maja 1481 roku Nicolaus Kreuder (Kryder). W 1491 roku jako wicepleban wymieniany jest Nicolaus Jawer²⁵⁸. Patronat nad kościołem sprawował Zakon Krzyżacki. Do parafii należały Gałwuny, Stara Różanka, Linkowo, Kotkowo, Kaskajmy, Nowa Wieś Kętrzyńska oraz Sławkowo²⁵⁹. Oprócz dwóch wyżej wymienionych w Kętrzynie był jeszcze trzeci kościół, pod wezwaniem św. Ducha, ufundowany w 1361 roku²⁶⁰.

Kraskowo. Wschodnią część kościoła pobudowano w XIV wieku, natomiast zachodnią na początku XV wieku. We wsi znajdowały się 4 łany kościelne, dziesięcina — 3 łaszy zboża²⁶¹. W 1480 roku parafię *in Schonzfliet* objął Grzegorz Zeber, kapłan diecezji warmińskiej²⁶², natomiast w 1495 roku proboszczem został Jodok Borkee. Wezwanie nieznane, patronem był Wacław von Eulenburg (de Illenberg)²⁶³. Do parafii w Kraskowie należała wieś Bawieniec²⁶⁴.

Ryn (Rhein). Początki istnienia parafii sięgają 1493 roku, kiedy to ustanowiono kaplicę św. Wawrzyńca, należącą do zamku krzyżackiego²⁶⁵. Patronat krzyżacki. Po sekularyzacji Prus kaplica przejęła rolę kościoła parafialnego. Eryka Tidick nie podaje wezwania, możemy jednak przypuszczać, że przyjęto je od kaplicy. Parafia obejmowała wsie leżące poza granicami okręgu kętrzyńskiego.

Uzupełnienie powyższego opisu stanowi załączona mapka. Widzimy na niej Kinwagi połączone z Sątocznem linią przerywaną, ponieważ piętnastowieczne przekazy źródłowe nie podają ich w tej parafii. Natomiast w XVI wieku Kinwagi należały do Sątoczna, zatem możemy przypuszczać, że w XV wieku było tak samo. Linia przerywana łączy również wsie Wielewo, Pomnik i Garbniki z miejscowością Parys²⁶⁶, gdyż wsie te nie są wymienione w parafii Parys, jednakże ze względu na swą bliskość przypuszczalnie należały do niej. W Wielkiej księdze czynszów mamy wiadomość, że we wsi Krzczewo (Sonnenburg) znajdowały się 4 łany kościelne²⁶⁷. Powstaje zatem pytanie, dlaczego

255 CDP, Bd. 3, s. 175: *dem heiligen sente Jurgen vyer huben dem pharrer zcur kirchen eweclich sullen gehoren.*

256 SRW, Bd. 1, s. 389, s. 405.

257 SRW, Bd. 1, ss. 363, 373, 380, 382.

258 Ibidem, s. 386; C. Beckherrn, *Die St. Georgenkirche zu Rastenburg, Altpreussische Monatsschrift*, Bd. 20, 1883, s. 287.

259 A. Harnoch, op. cit., s. 237.

260 SRW, Bd. 1, s. 369; C. Beckherrn, *Die St. Georgenkirche*, s. 287.

261 SRW, Bd. 1, s. 329; A. Harnoch, op. cit., s. 238.

262 SRW, Bd. 1, s. 366: *Gregorius Zeber presbyter Warmiensis dioecesis ad ecclesiam in Schonzfliet fuit investitus.*

263 G. Matern, op. cit., s. 135; A. Harnoch, op. cit., s. 238.

264 A. Harnoch, op. cit., s. 238.

265 Ibidem, s. 311; SRW, Bd. 1, s. 389, przyp. 19.

266 A. Harnoch, op. cit., s. 235.

267 P. Thielen, op. cit., s. 25: *Schonenburg das dorf hat 80 huben — — 4 zcur wedeme*

nie pobudowano kościoła, skoro wydzielone łany wskazują, że to przewidywano. Może zdecydowało o tym bliskie sąsiedztwo parafii w Sokolicy i Łabędniku? Kościół w Gudnikach był do 1528 roku filią kościoła w Reszlu, później natomiast filią kościoła w Łękajnach. Max Toeppen podaje oddzielnie kościół w Gudnikach oraz Łękajnach²⁶⁸. Harnoch także podkreśla, że kościół w Gudnikach był kościołem filialnym, a nie parafialnym²⁶⁹. Podobny problem wynika w związku ze wsią Boże. Toeppen, wprawdzie ze znakiem zapytania, podaje, że był tam kościół. Taki przekaz mamy w *Sedes archipresbyterales dioecesis Warmiensis*²⁷⁰. Harnoch natomiast stwierdza, że we wsi Boże znajdowała się kaplica²⁷¹. Może więc ona była utożsamiana z kościołem.

W 1532 roku powstało kilka nowych parafii, co pociągnęło za sobą zmiany granic dotychczasowych parafii. Analiza sieci parafialnej dowodzi, iż przyjętego powszechnie poglądu, że osadnicy zamieszkujący wsie lokowane na prawie chełmińskim nie uczęszczali do tych samych kościołów co miejscowa ludność pruska, nie można odnosić do wszystkich terenów. Na przykład na obszarze okręgu kętrzyńskiego kościoły parafialne znajdowały się we wsiach lokowanych na prawie chełmińskim, ale uczęszczała do nich także ludność pruskiej wsi chłopskich.

W artykule starałam się przedstawić osadnictwo okręgu kętrzyńskiego, który odgrywał szczególną rolę w Prusach Dolnych, zwłaszcza w XV wieku w czasie wojny trzynastoletniej przez swój udział w Związku Pruskim. Kolonizacja krzyżacka rozwinęła się na tym terenie przede wszystkim w latach siedemdziesiątych XIV wieku. Z tego okresu pochodzi największa liczba lokacji wsi czynszowych na prawie chełmińskim. Były to najczęściej wsie lokowane na surowym korzeniu, o czym świadczy znaczna liczba lat wolnizny. Obok wsi czynszowych na prawie chełmińskim występują wsie na prawie magdeburskim, chłopskie wsie pruskie, drobne majątki rycerskie, samodzielne albo obok wsi niemieckich bądź pruskich. Powinności czynszowe osadników były stosunkowo wysokie, chłopci nie zawsze mogli podołać tym obowiązkom. Szerzyło się wówczas zbiegostwo, jak w przypadku Wilkowa, lub zmniejszano czynsz zwalniając z obowiązku dawania kur (np. w Muławkach i Kraszkowie). Ogólnie biorąc okręg kętrzyński pod względem gospodarczym rozwijał się dość pomyślnie. Analizując życie gospodarcze widzimy, że karczmę występowały prawie wyłącznie we wsiach czynszowych na prawie chełmińskim, a więc właścicielami ich byli Niemcy. Podobnie miała się rzecz z młynami. Świadczy to o wyraźnym uprzywilejowaniu pod względem gospodarczym osadników niemieckich. Omawiany okręg przynosił duże dochody skarbowi Zakonu, sam Kętrzyn natomiast wyrósł na ośrodek administracyjny.

268 M. Toeppen, op. cit., s. 238.

269 A. Harnoch, op. cit., s. 232; SRW, Bd. 1, ss. 388, 403, przyp. 79.

270 SRW, Bd. 1, s. 388.

271 A. Harnoch, op. cit., s. 350.

DIE BESIEDLUNG UND DAS PFARREIENNETZ DES ORDENS-PROKURATORBEZIRKS
KĘTRZYN IM 14.—15. JAHRHUNDERT

Zusammenfassung

Die Quellengrundlage für die im Titel genannte Frage bildet das große Zinsbuch des Deutschen Ritterordens 1414—1437, hrsg. von Peter Thielen. Der Bezirk Rastenburg (heute: Kętrzyn) des Ordensprokurators gehörte zu der Komturei Balga. Die verstärkte Ordenskolonisation erfolgte hier in den siebziger Jahren des 14. Jahrhunderts; sie wurde bedeutend schwächer während der Kriege 1410—1466. Im 14. und in den Anfängen des 15. Jahrhunderts wurden in dem erwähnten Gebiet 50 Zinsdörfer und 29 preußische Dörfer angelegt, dafür aber in den Jahren 1410—1466 nur zwei Ordens- und zwei private Zinsdörfer. Gleichzeitig mit der Kolonisation wurden die Schlösser in Sepopol (1326), Kętrzyn (1329) und Ryn (1377) errichtet. Eine Folge der Kolonisation war die Gründung der Kirchen und die Schaffung eines Netzes von Pfarreien. Die Bevölkerung des Bezirkes war in dreizehn Pfarreien zusammengefaßt, die zu den zwei Archipresbyteriaten in Sepopol und Reszel gehörten. Der Kętrzyn Bezirk des Ordensprokurators ist im 15. Jahrhundert zu einem wichtigen Mittelpunkt der Verwaltung und der Wirtschaft erwachsen.

Übers J. Serczyk